

Stanisława Janicka

AKTA MAJĄTKÓW ZIEMSKICH W ZASOBIE ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W GORZOWIE

Archiwa prywatnych majątków ziemskich włączone zostały do państwowego zasobu archiwalnego na mocy dekretu o majątkach opuszczonych i poniemieckich z 8 marca 1946 roku. Wcześniej, bo 14 lutego 1946 roku ukazał się okólnik Ministra Rolnictwa i Reform Rolnych, który polecił urzędowi ziemskiemu przekazanie archiwom państwowym wszelkich akt z majątków przejętych po parcelacji. Niestety rozporządzenie Rady Ministrów (1957 r.) wymieniło kilka instytucji, które podlegały państwowym władzom archiwalnym, a zostały upoważnione do gromadzenia tych materiałów. Między innymi prawo takie przyznano bibliotekom i muzeom. Doprowadziło to niejednokrotnie do rozbicia jednolitości zespołów. Część tych akt rzeczywiście trafiła do bibliotek i muzeów. Do Oddziału AP w Gorzowie trafiło również kilka jednostek akt majątków ziemskich z Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Jest rzeczą oczywistą, że na terenie Ziemi Odzyskanych jeszcze przed ukazaniem się polskich przepisów prawnych archiwizacją tymi zajęły się osoby nieświadome ich wartości. Były to stacjonujące w dworach i pałacach jednostki wojskowe, a potem kolejni lokatorzy tych obiektów. Niewątpliwie jakąś niewielką część archiwów podworskich zabrali ze sobą uciekający przez frontem właściciele majątków, z pewnością jednak były to tylko najważniejsze dokumenty osobiste i pamiątki rodzinne. Ze względu na pośpiech i ograniczone środki transportowe nie zabierano wiele.

Archiwa, muzea i biblioteki nie od razu w 1945 roku rozpoczęły na tych ziemiach swoją działalność. Coś jednak ocalało.

W zasobie AP w Gorzowie znajdują się:

1. Akta podworskie w Lubniewicach (Königswalde) 1561–1854, 195 j.a. = 0,5 mb
2. Akta podworskie w Pszczewie (Betsche) 1772–1924, 75 j.a. = 0,6 mb
3. Akta podworskie w Trzcielu (Tirschtiegel) 1780–1941, 72 j.a. = 0,9 mb
4. Zbiór szczątków zespołów (w sumie 0,65 mb):
Akta podworskie w Gralewie (Grahlow) 1661–1866, 12 j.a.

Akta podworskie w Bielicach (Beelitz) 1767–1802, 6 j.a.

Akta podworskie w Grabiczu (Görbitsch) 1770–1870, 10 j.a.

Akta podworskie w Osieku (Wutzig) 1651–1844, 4 j.a.

Przystępując do opisu wymienionych zespołów akt, warto nawiązać do teorii archiwisty niemieckiego B. Schweineköpera¹, który uważał, iż archiwum dóbr (*Gutsarchiv*) dzielić należy na trzy podstawowe archiwa o różnej proveniencji:

- 1) archiwum władztwa patrymonialnego (*Patrimonialherrschaftsarchiv*),
- 2) archiwum gospodarcze dóbr (*Gutswirtschaftsarchiv*),
- 3) archiwum rodziny (*Familienarchiv*).

Ad. 1. Najszerszy zasięg spraw i najobfitszą dokumentację, a także najstarsze akta zawierało w tym ujęciu archiwum władztwa patrymonialnego. W zakres jego wchodziły uzyskiwanie i przekazywanie praw lennych, sprawowanie sądownictwa patrymonialnego, prawo patronatu, różne inne uprawnienia patrymonialne, jak prawo do świadczeń i służebności, prawo polowania, rybołówstwa itp. Najwcześniejsze sięgają XIV wieku.

Ad. 2. Archiwum gospodarcze jest o wiele późniejsze; rozrosło się w XIX–XX wieku na skutek zaniku praw lennych i rozwoju nowoczesnej gospodarki.

Ad. 3. Archiwum rodzinne zawiera akta odnoszące się do spraw osobistych właścicieli dóbr.

Zawartość zespołów akt podworskich znajdujących się w zasobie Oddziału AP w Gorzowie zostanie uwzględniona według tych trzech archiwów, lecz jako grup rzeczowych, szczupłość bowiem tego zasobu nie wymaga bardziej rozbudowanego sposobu ich klasyfikowania.

Należy zaznaczyć, iż nie zachowały się pomoce kancelaryjne tj. wykazy akt, schematy organizacyjne. Wyjątek stanowi fragment wykazu akt procesowych zachowanych w zespole akt podworskich Grabicz, sygn. 26 z 1801 roku.

Akta majątku w Lubniewicach (Königswalde) 1561–1850, 195 j.a.

Wymieniona liczba jednostek może wprowadzić w błąd. Wyjaśnić należy, iż są to częściowo luźne dokumenty, zinwentaryzowane oddzielnie i umieszczone w oddzielnych obwolutach, stąd liczba jednostek wynosi 195, ale równa się ona 0,5 mb.

¹T. Zielińska, *Problem archiwów prywatnych w powojennej literaturze archiwalnej NRD i NRF*, „Archeion” LI, Warszawa 1969, s. 179–192.

Zachowała się korespondencja dotycząca praw lennych prowadzona przez Adolfa Friedricha von Waldow w latach 1770–1779². Występują tu akta dotyczące dziedziczenia, testamenty (1678–1842)³, akta licznych procesów toczących się z dzierżawcami, a także z sąsiadami o granice posiadłości (1561–1846)⁴.

Najliczniejszą grupą akt są akta gospodarcze; obejmują one okres 1614–1854⁵. Są to wyciągi z hipotek wsi Jaskółczyn i Kołczyn, sprawy kontrybucji, księgi dochodów i wydatków majątku, inwentarz dóbr (1676), księga rachunkowa cegielni oraz reces huty szkła w Jaskółczynie, sprawy melioracji gruntów leśnych oraz dzierżawy polowań.

Do grupy akt rodzinnych należą cztery akty zgonów męskich przedstawicieli rodu von Waldow z lat 1813–1842⁶.

Akta majątku w Pszczewie (Betsche) 1772–1924, 75 j.a.

Majątek w Pszczewie do 1796 roku stanowił własność biskupów poznańskich. Na mocy dekretu króla Prus z 28 lipca 1796 r. dobra te upaństwowiono, król zaś sprzedał je wkrótce księciu Hohenlohe-Ingelfingen. Od niego majątek nabył baron Hiller-Gaertringer. W XIX wieku właścicielem dóbr został hrabia von Dohna, niezwykle aktywnie działający w na niwie germanizacji tych ziem.

Akta majątku w Pszczewie pochodzą w około 20% z czasów przedrozbiorowych; prowadzone wówczas były w języku polskim. Majątek znajdował się na terenie powiatu międzyrzeckiego, który w czasach napoleońskich leżał w granicach Księstwa Warszawskiego, a potem wchodził w skład Wielkiego Księstwa Poznańskiego.

Kancelaria majątku prowadzona była wówczas, jak już wspomniano, w języku polskim, a ważniejsze instrukcje i polecenia tłumaczono na język niemiecki „dla nie rozumiejących po polsku”. W aktach majątku zachowały się bardzo cenne odpisy tłumaczonych w 1802 roku na język niemiecki przywilejów nadawanych do 1796 roku przez biskupów poznańskich (właścicieli majątku)⁷. Dotyczyły one młynów (wodnego i wiatraka), karczmy, warzelni piwa. Przywileje otrzymywały też wsie Głazewo, Dormowo, Kuligowo,

²Archiwum Państwowe Oddział w Gorzowie (dalej APG), Akta podworskie majątku w Lubniewicach, sygn. 13.

³*Tamże*, sygn. 16–47.

⁴*Tamże*, sygn. 48–90.

⁵*Tamże*, sygn. 91–195.

⁶*Tamże*, sygn. 44–47.

⁷APG, Akta podworskie majątku w Pszczewie, sygn. 1.

Szarcko, Świechocin, Lichotop, Zielomyśl – dotyczyły one ulg w takich sprawach, jak pobieranie drewna w lasach, połów ryb, korzystanie z pastwisk.

Najliczniejsze w tym archiwum, bo stanowiące 15 jednostek, są akta procesowe obejmujące lata 1809–1924⁸. Na przykład odnajdujemy tu źródła dotyczące sporu granicznego pomiędzy właścicielem dóbr rycerskich Teodorem Ratzmannem a grafem zu Dohna (1900 r.)⁹. Właściciel majątku Heidemühle H. Sachs skarżył się na dzierżawcę jeziora Chłop Pawła Leszczyńskiego z Pszczewa (1907–1909)¹⁰. W zespole tym możemy odnaleźć także ciekawe materiały dotyczące procesów związanych z dzierżawami młynów i lasów (1820–1924)¹¹. W 1848 roku rozpoczął się proces barona Hillera z Pszczewa przeciwko Henningowi z Żółwina. Gmina Łowin procesowała się z dominium w Pszczewie. Zachował się też wyrok w sprawie pastwiska używanego przez księdza proboszcza pszczewskiego (1809)¹², wydany przez Sąd Podśędkowski Powiatu Międzyrzeckiego w imię Fryderyka Augusta, króla saskiego i księcia warszawskiego.

W jednym z poszytów zachowała się dwujęzyczna *Instrukcja przepisów leśnych* dla gajowych z lat 1815–1821¹³. Dotyczy ona ochrony zwierząt leśnych i ptactwa, ścigania przestępców nieprzestrzegających obowiązujących zasad, jak też złodziei (defraudantów) dóbr leśnych. Tych, gdy zostali pojmani, należało „fantować” (tzn. odbierać siekiery, zająć bydło itp.).

Sprawy gospodarcze: w jednej z teczek istnieje bardzo ciekawa „tabela prewentów”¹⁴, w której można zapoznać się z cenami zbóż w latach 1772, 1773, 1774. Na specjalnym druku wypisywano ręcznie wszelkie dochody oraz wydatki majątku w naturze i pieniądzu. Wchodziły w to również daniny i pańszczyzny, honoraria służby i rządcy, a także podatek płacony na rzecz państwa. W rubryce „Adnotacje” wypisywano ręcznie wyjaśnienia co do poszczególnych rubryk np. „Pod tytułem »Daniny« mają być rachowane y rogowane od bydła w których stronach jest zwyczaj takowego podatku od poddanych odbierania”.

W 1810 roku odbyła się sekwestracja dóbr pszczewskich. Jeden z poszytów o sygn. 36 zawiera bilans przychodów i wydatków folwarku pszczewskiego od 1 grudnia 1808 roku do 31 grudnia 1809, dane o pieniądzach „wesłych i wyszłych”, ekstrakt sumaryczny o stanie administracji dóbr pszczewskich,

⁸ *Tamże*, sygn. 3, 7, 14, 18, 21, 25, 29, 30, 32, 50, 51, 56, 59, 61, 66.

⁹ *Tamże*, sygn. 32.

¹⁰ *Tamże*, sygn. 50.

¹¹ *Tamże*, sygn. 21, 22, 51, 56, 59, 61, 66.

¹² *Tamże*, sygn. 3.

¹³ *Tamże*, sygn. 37.

¹⁴ *Tamże*, sygn. 33.

rachunek naturalistów folwarku będącego w sekwestracji oraz sumaryczny stan dochodów i wydatków na dzień 1 stycznia 1810 roku.

Ponad dwadzieścia poszytów z lat 1801–1868 dotyczy spraw dzierżaw lasów i polowań oraz gospodarki leśnej¹⁵. Z roku 1847 zachowała się jednostka¹⁶, w której akta dotyczą podziału folwarku Pszczew pomiędzy majątek Pszczew i chłopów ze wsi Policko. Z roku 1917 pochodzi opis majątku Pszczew dla władz pożarniczych¹⁷, zachowały się też polisy ubezpieczeniowe od pożarów.

W aktach tego majątku brak dokumentów rodzinnych, osobistych.

Akta majątku w Trzcielu (Tirstiegel) 1780–1939, 72 j.a.

Majątek w Trzcielu (pow. międzyrzecki) do połowy XIX wieku stanowił własność hrabiostwa zu Dohna, później Fischera von Mollarda, aż do 1945 roku.

W aktach tych dóbr odnajdujemy poszyty dotyczące spraw patronatu nad szkołami i kościołami na terenie majątku, spraw związanych z kościołem ewangelickim i szkołą oraz podobnych spraw dotyczących kościoła i plebanii katolickiej (1802, 1850–1891)¹⁸.

Większość akt w tym zespole to sprawy procesowe (1842–1911). Dotyczyły one sporów granicznych, sporu o drogę w Starym Dworcu z właścicielem gospodarstwa Schmergalem oraz licznych procesów właściciela majątku Fischera von Mollarda z bractwem rybackim w Trzcielu. Ponadto procesowano się o prawa do używania drogi, korzystania z wód jeziora. Procesowano się też z dzierżawcami, w tym z karczmarzem Lehmannem¹⁹.

Zachowała się grupa akt dotycząca spraw gospodarczych i finansowych. Są to akta budowy zamku w Trzcielu i innych budynków (1868–1892)²⁰. Opis budynków majątku pochodzi z lat 1872–1891²¹. Odnajdujemy tu także informacje dotyczące wypłaty wynagrodzeń w 1668 roku robotnikom budującym zamek²². Ponadto znajdują się tu sprawy ubezpieczeń od ognia, po-

¹⁵ *Tamże*, sygn. 2, 4–6, 17, 19, 20, 31, 38, 40–43, 54, 57, 58, 63, 68–71.

¹⁶ *Tamże*, sygn. 28.

¹⁷ *Tamże*, sygn. 49.

¹⁸ APG, Akta podworskie majątku w Trzcielu, sygn. 37, 56.

¹⁹ *Tamże*, sygn. 9–16, 29–32, 38, 40–43, 46, 47, 49, 50, 52, 54, 57, 58, 63, 64.

²⁰ *Tamże*, sygn. 19–22.

²¹ *Tamże*, sygn. 34, 53.

²² *Tamże*, sygn. 20.

lisy ubezpieczeniowe (1826–1908)²³, sprawy hipoteczne (1869–1884)²⁴, listy wypłat robotnikom dniówkowym zatrudnionym w majątku (1934–1938)²⁵, w tym jedna teczka zawiera nazwiska robotników polskich²⁶.

Sprawozdania o dochodach i wydatkach zachowały się z lat 1935–1938²⁷. Sprawy gospodarczo-finansowe znajdują się ponadto w aktach z lat 1780–1913²⁸. Sprawy odbudowy spalonych budynków piwiarni, fabryki cygar i obory pochodzą z 1872 roku²⁹. W pierwszych ośmiu poszytach tego zespołu, obejmujących lata 1845–1879, odnajdujemy materiały dotyczące pozyskiwania drewna z lasów poszczególnych folwarków³⁰.

W zespole brak akt osobistych, rodzinnych.

Akta majątku Gralewo (Grahlow) 1661–1856, 12 j.a.

Wieś Gralewo występuje w źródłach już w 1337 roku. Były to wówczas dobra lenne, a właścicielami ich były kolejno rody Winningów, Borne, Rühlicke, Schönningów i Honigów. Majątek ten obejmował wsie Gralewo, Santok i Polichno.

W archiwum majątku zachowały się akta dotyczące władztwa partymonialnego. Działał tu Sąd Patrymonialny Gralewo-Santok (*Patrimonialgericht Grahlow-Zantoch*). W zespole zachował się jeden dokument pergaminowy z 1661 roku. Dotyczy on dzierżawy młyna. Wystawili go ówczesni spadkobiercy dóbr lennych Sigismund von Ruffen, Assmus von Gram, Christoff von Rühlicke i Apollo von Rühlicke. Niestety nie zachowały się pieczęcie – jedynym śladem po nich są skórzane tasiemki³¹.

Pozostałe akta w tej grupie to akta procesów toczących się przed sądem patrymonialnym. Szczególnie liczne dotyczą sporów związanych z dziedziczeniem młyna i związanych z tym przywilejów spadkobierców młynarza. Znajdują się tu także teksty umów dzierżawnych, skargi związane ze sporami o granice posiadłości, umowy kupna-sprzedaży, sprawy hipoteczne. Zważnione strony odwoływały się do wyższych instancji; znajdują się tu

²³ *Tamże*, sygn. 60.

²⁴ *Tamże*, sygn. 31.

²⁵ *Tamże*, sygn. 65–72.

²⁶ *Tamże*, sygn. 72.

²⁷ *Tamże*, sygn. 55.

²⁸ *Tamże*, sygn. 23–28, 45.

²⁹ *Tamże*, sygn. 53.

³⁰ *Tamże*, sygn. 1–8.

³¹ APG, Akta podworskie majątków w Gralewie, Bielicach, Grabczu i Osieku – zbiór szczątków zespołów (dalej APM – ZSzZ), sygn. 1.

teksty dekretów wydanych przez Rejencję Nowomarchijską w Kostrzynie w imieniu władcy. Dekrety te to oryginały zaopatrzone w pieczęcie lakowe (1661–1866)³². W jednej z teczek zachowały się nazwiska procesujących się stron i wniesione opłaty sądowe (1820–1847)³³.

Najciekawszym dokumentem, jaki tu się znajduje, jest niewątpliwie statut rybacki z 1827 roku³⁴. Dotyczy on bractwa rybackiego z Santoka. Wymienione są w nim nazwiska członków bractwa i przepisy zawierające prawa i obowiązki rybaków łowiących na wodach u zbiegu Warty i Noteci. Bractwo dzierżało te wody i tereny przybrzeżne. Do ich obowiązków należała dbałość o środowisko i zarybianie wód. Statut wymienia, w jakim okresie, jaki sprzęt można stosować, aby chronić młody narybek. Gdy wody występowały z brzegów, rybacy mieli obowiązek wyłapywać ryby uwiecznione na mieliznach i przyległych łąkach i wrzucać je do rzeki. Świadczy to o mądrym gospodarowaniu dobrami natury. Dla nieprzestrzegających przepisów statutu przewidziane były kary do wyłączenia z bractwa włącznie.

Dwa poszyty akt dotyczą spraw kościelnych i szkolnych na terenie wsi Santok-Gralewo, Polichno (1827–1847)³⁵, właściciele dóbr ziemskich posiadali bowiem prawo patronatu nad szkołami i kościołami na swoim terenie.

W dziale akt rodzinnych zachowały się dwa poszyty dotyczące rodziny von Honig i wdowy po tajnym radcy Frege oraz przekazania zapisanej przez nią kwoty pieniężnej na rzecz Królewskiego Wielkiego Wojskowego Domu Sierot w Poczdamie (1820–1866)³⁶.

Majątek Bielice (Beelitz) 1767–1802, 6 j.a.

Położony w powiecie rzepińskim majątek Bielice należał do rodziny von Selchow – aż do XVIII wieku, kiedy to dobra przeszły w ręce rodziny Kuhlwein.

Akta te trafiły do AP w Gorzowie z Biblioteki Narodowej w Warszawie. Odnaleźć tu możemy informacje dotyczące przejęcia majątku w dzierżawę przez Johanna Repschlegera (1767–1779)³⁷. Kolejne jednostki pochodzą z lat 1792–1802³⁸ i dotyczą walki o spadek po zmarłej pani von Selchow,

³² *Tamże*, sygn. 1, 2, 4–6, 10.

³³ *Tamże*, sygn. 3.

³⁴ *Tamże*, sygn. 7. Treść statutu wraz z komentarzem zob. S. Janicka, *Statut gminy rybackiej z Santoka*, [w:] *Santockie zamki*, Gorzów Wlkp. 1997, s. 93–102.

³⁵ APG, APM – ZSzZ, sygn. 8, 9.

³⁶ *Tamże*, sygn. 11, 12.

³⁷ *Tamże*, sygn. 13.

³⁸ *Tamże*, sygn. 14–16, 18.

żonie starosty gorzowskiego (landsberskiego) i wreszcie przejęcia przez królewskiego inspektora Colberga majątku w zarząd (1799–1801)³⁹. W wyniku prowadzonych procesów majątek nabył radny kamery Kuhlwein⁴⁰.

Majątek Grabicz (Görbitsch) 1770–1870, 10 j.a.

Grabicz to wieś w powiecie rzepińskim. Majątek tu położony stanowił pierwotnie własność rodziny von Riesselmann, by w XIX wieku przejść w ręce von Rathenowów. Akta tych dóbr trafiły do AP w Gorzowie poprzez dyrekcję w Szczecinie z Biblioteki Narodowej w Warszawie.

W tej części zbioru dominują materiały ekonomiczne. Do najcenniejszych należy zaliczyć akta dotyczące sprzedaży w 1802 roku majątku przez baronesę von Lamott (z domu Riesselmann) za 75 000 tal. Friedrichowi von Rathenow (1802–1809)⁴¹.

Pozostałe akta to umowy dzierżawne, rozliczenia z dzierżawcami (1770–1802)⁴², wydatki związane z utrzymaniem siły najemnej (1837–1839)⁴³, księga rachunkowa (1840–1841)⁴⁴ i zbiór rachunków jako załączniki do księgi (1856–1857)⁴⁵, obliczanie przychodu w postaci zboża (1830–1831)⁴⁶ i wreszcie zachowany jedynie we fragmencie wykaz akt procesowych związanych z majątkiem Görbitsch⁴⁷.

Akta majątku Osiek (Wutzig) 1651–1844, 4 j.a.

Osiek, wieś w powiecie Strzelce Krajeńskie w gminie Dobiegniew, w połowie XVII wieku miał dwóch właścicieli, rodziny Mohlen i von Wreech. W 1663 roku całość przeszła w ręce rodziny von Brand i stanowiła jej własność do roku 1945.

³⁹ *Tamże*, sygn. 17.

⁴⁰ *Tamże*, sygn. 15.

⁴¹ *Tamże*, sygn. 21.

⁴² *Tamże*, sygn. 19, 20.

⁴³ *Tamże*, sygn. 22.

⁴⁴ *Tamże*, sygn. 27.

⁴⁵ *Tamże*, sygn. 23, 24.

⁴⁶ *Tamże*, sygn. 28.

⁴⁷ *Tamże*, sygn. 26.

W tej części zbioru znajduje się luźna korespondencja (1747–1784)⁴⁸, sprawy związane z dzierżawą młyna⁴⁹, księga dochodów i wydatków w pieniądzu i zbożu za lata 1826–1830⁵⁰.

Najciekawsza wśród zachowanych szczątków jest księga spisana własnoręcznie przez właściciela majątku, dotycząca trzech zagadnień: efektów ekonomicznych majątku, notatek poczynionych po przeczytaniu bieżącej prasy i notatek z podróży⁵¹. Wszystkie one dotyczyły tylko jednego tematu: spraw ekonomicznych, a ściślej mówiąc – cen zbóż i wszelkich innych produktów rolnych. Autor musiał być dobrym gospodarzem, gdyż temat ten pochłaniał go bez reszty. Przebywając w podróży w Berlinie i Wiedniu, myślał przede wszystkim o cenach produktów rolnych, można więc przypuszczać, że majątek w tamtym okresie dobrze prosperował.

Na tym można by zakończyć omawianie kwestii akt podworskich w zasobie Archiwum Państwowego Oddział w Gorzowie Wlkp. Należy jednak mieć na uwadze, iż bogatym źródłem informacji na interesujący nas temat są również akta sądowe, gdzie w dziale ksiąg hipotecznych i gruntowych odnajdujemy opisy i nazwy dóbr, nazwiska właścicieli, tytuły nabycia dóbr, ich wartości, obciążenia czasowe i wieczyste, sprawy służebności i wreszcie długi hipoteczne. Dokumentacja ta prowadzona była do 1945 roku. W zasobie gorzowskiego archiwum przechowywane są dobrze zachowane akta byłych sądów z powiatów gorzowskiego, międzyrzeckiego i drezdeneckiego. Skromniejsze, lecz także cenne informacje znajdują się w aktach urzędów katastralnych. Archiwum Państwowe w Gorzowie posiada je dla powiatu i miasta Gorzów oraz powiatów skwierzyńskiego i międzyrzeckiego. Te dwa ostatnie zespoły są w dużym stopniu niekompletne. Informacji uzupełniających można szukać także w aktach gorzowskiej Superintendentury. Tu znajdziemy wiadomości dotyczące sprawowanego przez właścicieli majątków patronatu nad szkołami i kościołami w ich posiadłościach.

Warto także zajrzeć do ksiąg notarialnych, gdzie mogą znajdować się testamenty. W aktach odpowiednich starostw znajdziemy informacje dotyczące funkcji pełnionych przez baronów i hrabiów. Podobnie napotkać można ich nazwiska w aktach miast i miasteczek, gdzie byli rajcami i angażowali się w różnego typu działalność społeczną, której byli często inicjatorami. Przykładem tego niech będą akta dotyczące osuszania błot nadwarciańskich, kolonizacji zakładanych tam wsi i roli von Brenkenhofa, który był główną

⁴⁸ *Tamże*, sygn. 29.

⁴⁹ *Tamże*, sygn. 30.

⁵⁰ *Tamże*, sygn. 32.

⁵¹ *Tamże*, sygn. 31.

postać tego przedsięwzięcia. Dokumentacja dotycząca tego tematu zachowała się w aktach miasta Gorzowa.

W bibliotece Archiwum Państwowego w Gorzowie znajduje się unikatowa kronika rodziny von Treichel, niegdyś właściciele majątku w Lubnie. Podarował ją żyjący jeszcze potomek tego rodu. Kronika zawiera liczne fotografie rodzinne. Są tu także zdjęcia przyjaciół rodziny, wśród których odnaleźć możemy fotosy generała SS von dem Bacha-Zelewskiego. Wśród gości państwa Treichelów w Lubnie był również Adolf Hitler, który odwiedził właściciele majątku w 1933 roku. Historia tego rodu zakończyła się gwałtownie w roku 1937, kiedy to zmarł nagle właściciel, a zdesperowana żona popełniła samobójstwo. Odbył się podwójny pogrzeb; dzieci (troje) wyjechały do krewnych w głąb Niemiec. Zarząd majątkiem objął generał von dem Bach-Zelewski jako kurator dzieci, które jednak już tu nie wróciły.

Kiedy kilkadziesiąt lat po wojnie przybył do Lubna syn zmarłego właściciela, w zamczku swoją siedzibę miało kierownictwo Państwowego Gospodarstwa Rolnego. Wtedy jeszcze pałac, chociaż podniszczony, istniał. Obecnie, po likwidacji PGR, po zamczku zostało tylko nieco gruzu, co lepsze cegły bowiem poszły na obórki i garaże.

Pomimo fragmentarycznego, a nawet szczątkowego zachowania omawianych zespołów akt należy podkreślić — za opinią znanych polskich teoretyków archiwistyki — że są to materiały bardzo cenne do badań nad historią społeczno-gospodarczą tych ziem, historią kultury materialnej, a głównie do badań nad historią wsi i miasteczek. Biorąc pod uwagę fakt, iż zachowała się licznie bogata dokumentacja toczonych bezustannie procesów, akta mogą być także źródłem do badań nad historią sądownictwa. Do zapoznania się z treścią omawianych materiałów kusi także ciekawa i piękna osiemnastowieczna polszczyzna oraz odręczne gotyckie pismo akt sporządzonych przez osoby z wyższych sfer.

Bibliografia

- BARAŃSKA E., *Porządkowanie archiwów podworskich*, „Archeion” t. XXII, Warszawa 1954.
- JANICKA S., *Statut gminy rybackiej z Santoka*, [w:] *Santockie zamki*, Gorzów Wlkp. 1997.
- KUS J., *Akta podworskie w archiwum i praktyce badawczej*, „Archeion” t. LXX, Warszawa 1980.
- STEBELSKA H., *Typy akt majątkowych epoki feudalnej w archiwach podworskich*, „Archeion” t. XXVI, Warszawa 1956.

ZIELIŃSKA T., *Problem archiwów prywatnych w powojennej literaturze archiwalnej NRD i NRF*, „Archeion” t. LI, Warszawa 1969.

Stanisława Janicka

LANDGUTSAKTEN IM STAATSARCHIVBESTAND IN GORZÓW (LANDSBERG)

Zusammenfassung

Im Staatsarchivbestand in Gorzów (Landsberg) befinden sich Gutsakten von sieben Landgütern, d.h. die Gutsakten in Lubniewice (Königswalde) (1561–1854), in Pszczewo (Betsche) (1772–1924), in Trzciel (Tirschtiegel) (1780–1941), sowie auch die aus Komplexüberresten gesammelten und geordneten Gutsakten in Galewo (Grahlow) (1661–1866), in Bielice (Beelitz) (1767–1802), in Grabicz (Görbitsch) (1770–1870), in Osiek (Wutzig) (1651–1844). Ihr Gehalt ist in der Regel sehr ähnlich. Man findet hier eine die Lehnrechte betreffende Korrespondenz, die von einzelnen Gutsbesitzern geführt wurde. Es gibt hier auch Erbschaftsakten, Testamente und zahlreiche Prozeßakten, die Pachtangelegenheiten und Nachbarnstreitigkeiten anbelangen. Eine große Gruppe bilden landwirtschaftliche Akten. Dazu gehören Hypothekenauszüge, Kontributionen, Einnahme- und Ausgabenbücher eines Landgutes, Güterbestand, Rechnungsbücher, Abtretungsverträge, Meliorationsangelegenheiten des Waldbodens, sowie Pacht- und Jagdangelegenheiten.

Wir können hier auch die das Schul- und Kirchenpatronat betreffenden Hefte finden. Sie sind ein sehr wertvoller Stoff für die Erforschung der sozial – wirtschaftlichen Geschichte, der Materialkulturgeschichte und besonders für die Erforschung von Kleinstädten und Dörfern. Wegen der Großzahl von den Prozeßakten sind die behandelten Akten eine ausgezeichnete Quellenbasis für Rechtshistoriker.